

SADRI ERTEM

VATANINDA GURBETTE

“şimdi bütün bunlar bir varmış, bir yokmuş oldu...”

Günümüz Türkçesine uyarlayan:

Aydan Burcu Özdem

telgrāfhane
yayınları

Beyaz ipek entarili, kara kıvrıkcık sakallı adam, yaldızlı kornişler, Fransız tarzı duvarlar, masalar, sandalyeler arasında süzgün süzgün dolaşıyor. Bazen bir pencereden uzaklara dalıyor, denizi süzüyor. Kâh kirpiklerinin arasına kocaman bir yelkenli kısılıyor, İstanbul limanına pupa yelken¹ ilerliyor kâh limandan çıkan bir kayık göz kapaklarına yapışıyor kâh Adalar'a doğru uzanıp giden balıkçı kayıkları bir ağ gibi gözlerine dolaşıyor. Denizden kurtulan gözleri bazen duvarlara asılı ince belli, ince ince kaşlı kadınların resimlerine dalıyor. Belli ki beyaz entarili, kara kıvrıkcık sakallı adamın içinde bir sıkıntı, bir dert vardır. Gözlerinin açılışında, kapanışında bunu sezmek mümkün değil. Kapkara gözlerini öyle açıyor ki, gözlerinin kenarındaki çizgiler insana;

“Bu adam hasret çekiyor.”

“Bu adam dermansızdır.”

“Bu adam yorgundur.” diye bas bas bağırıyordu sanki.

Bakışlarında garip bir yurt özlemi vardı. Eğer bu bakışı on altı yaşındaki bir delikanlıya vererseniz, tereddüt etmeden ona toy bir âşık, diyebilirsiniz.

Entarili adam, içinde dolaştığı odanın önündeki mermer taracaya çıktı. Taraçanın kapısının açılışıyla ipek entarili adamın arkasından yaşlı bir kadının seslenmesi bir oldu:

“Aslanım... takkeni giy, nezle olursun. Maazallah mülk ve millet ne hâlde gelir? Boğazın havası keskindir. Omuzlarına da şal al.”

Sakallı adam durdu. Boş gözlerle kadını süzdü. Mahmur mahmur ak saçlı, ihtiyar Çerkez kadınına baktı. Fakat söylenenden bir şey anlamamış gibi taraçaya ilerledi.

1 Yelkenler, arkadan esen rüzgârla şişmiş olarak, tam yolla.

İhtiyar kadın ellerini birbirine çarptı:

“Kör olası köylü... Git aslanımın omzuna şalını koy. Takkesini başına giydir.”

Yüzü dama tahtası gibi köşeli çiziklerle dolu iri yarı bir adam, sanki ayağa kalkmış, iki ayağı üstünde yürüyen bir fil gibi karınını iki yana sallaya sallaya sakallı adamın yanına doğru ilerledi. Kadın seslendi:

“Kör olası fellah... Aslanımın takkesine nazar takımını takmayı unutmmuşsun. Hani bunun mavi boncuğu? Ya aslanıma nazar değerse? Alimallah senin kelleni cellat çeşmesinde¹ kestirir, ibret taşında² astırırım!”

Fellah, şalı sakallı adamın omzuna koydu, adam o kadar dalgındı ki kıpırdanmadı bile, fellah nazar takımlı beyaz takkeyi de başına geçirdi. Mavi boncuğu herkesin görebileceği gibi meydana çıkardı. Eğilip selam vererek adım adım geri çekildi.

Sakallı adam taraçada bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.

Mabeyinciler³, saray hademeleri, kadınlar birer köşeden Yüce Padişah'ın yürüyüşünü gizli gizli seyrediyorlar. Başmabeyinci, avını gözetleyen bir köpek gibi Padişah'ın ağzından çıkacak sözü bekliyordu. Söz çıkar çıkmaz hemen yerini bulacaktı. Mabeyin müşürü⁴, yanındakine:

“Yüce Padişah,” diyordu, “galiba denizden yapılacak bir saldırıya karşı şehrin savunması hakkında bir plan hazırlıyor.”

İkinci kâtip ona cevap veriyor:

“Padişahımız daima yaşanabilecek olayları önceden sezer. Üçüncü Sultan Selim zamanında İstanbul'a bir İngiliz filosu gelmiş, şehri epey altüst etmişti.”

Başyaver ekledi:

“Bir zamanlar da Venedik donanmasına karşı şehrin surlarını badana ederek direnmek istemişlerdi.”

1 Osmanlı döneminde idam cezası uygulandıktan sonra celladın ellerini ve aletlerini yıkadığı çeşme.

2 Osmanlı döneminde idam edilen kişilerin başlarının konulduğu taş.

3 Osmanlı Devleti'nde padişahların dışarıyla olan ilişkilerine bakan, buyruklarını ilgililere bildiren, bazı kişilerin dileklerini kendisine ileten görevliler.

4 Padişahın özel dairesine bağlı, yani padişahın yakın çevresinde görev yapan en yüksek rütbeli ordu komutanı, mareşal.

İkinci kâtip cevap verdi:

“Yüce Padişah kendinden önceki padişahlarla kıyaslanamaz. O, ileri görüşlüdür ve Allah’ın verdiği ilhamla ödüllendirilmiştir.”

Başmüneccim:

“Evet” dedi, “ben rüyada gördüm. Yeryüzünün halifesi, mana âlemi ile ilişkilidir...”

Başmimar, bir köşede hekimbaşı ile konuşuyordu:

“Efendimiz yeni bir saray kurmak için yer arıyorlar sanırım.”

Sadrazam, kocaman göbeği, çember sakalı ile bir köşede Padişah’ı bekliyordu. Kızlar ağasını¹ görünce yavaşça seslendi:

“Efendimizi görecektim...”

“Bekleyiniz.”

Sonra kızlar ağası, Sadrazam’a iltifat etti.

“Paşa,” dedi, “etrafta ne var ne yok?”

Sadrazam cevap verdi:

“Çarlık yine savaşa hazırlanıyor. Belki de bu defa Boğaz’dan içeri girmek isteyecektir.”

“Hangi Boğaz’dan?”

“Karadeniz Boğazı’ndan.”

“Allah Allah, düşündüğün şeye bak Paşacığım, ben de seni akıllı bir adam sanırdım. Boğazları geçmek o kâfirin ne haddine? Efendim, bak, aslan gibi taraçada duruyor. Boşuna değil, ellerini Boğaz’a doğru uzatıyor. Onun mübarek iki eli, on parmağı Çar’ın gözlerini kör eder.”

Paşa, başını eğdi, içini çekti:

“Evet Ağa Efendi, öyledir ama Efendimizle devlet meselelerine dair görüşmek gerekti.”

“Ona malum olur şimdi, rahatsız etmeye ne gerek var?”

“Doğru Ağa Efendi Hazretleri, Allah’ın dileği Yüce Padişah’ımızın gönlünde bellidir.”

Padişah kuvvetlice hapşırıldı.

Hekimbaşı başta olmak üzere bütün saray görevlileri, “Yerhamükallah!” diye gümbürdediler.

1 Osmanlı sarayındaki harem ağalarının başı.

2 “Allah sana rahmetiyle muamele etsin.”

Hekimbaşı çırağına seslendi:

“Haydi, havanı hazırla.”

İhtiyar kadının boğuk boğuk sesi duvarlar arasında yükseldi:

“Nazar değdi aslanıma... Nazar... Kör olası fellah, sana kırk satır mı kırk katır mı, beğen beğendiğini, kızlar ağası olacak koca herif!”

“Paşalar, aslanıma maşallah deyin, kırk bir buçuk kere maşallah...”

“Maşallah, kırk bir buçuk kere maşallah.”

“Maşallah, kırk bir buçuk kere maşallah.”

Yüce Padişah, tıraşasının kapısını açtı. Odaya girdi. Koltuklardan birine yaslandı. Gözleri kapandı. Gözlerini açmadan bağırdı:

“Şarap getirin... Şarap.”

İskelet gibi zenciler, ince belli, çekik gözlü cariyeler, altın tepesiler, altın kadehler, altın tabaklarla içeri girdiler. Kiminin elinde bir tepsi, kiminin omuzlarında testiler...

Padişah, kadehleri, testileri görünce sevindi. Leyla’sını bulan Mecnun gibi ağzı kulaklarına kadar uzadı. Sonra hızlı hızlı:

“Haydi Arap,” dedi “bana Gülbahar’ı gönder. Onunla şarap içeceğim, şarap.”

Geçkin bir Çerkez kadınına döndü:

“Haydi, sazcular hazır olsunlar, eğleneceğim.”

“Gülüm.”

“Bülbül Sultan’ım.”

“Dile benden ne dilerse?”

“Sağlığını.”

“Dile benden ne dilerse?”

“Sağlığını.”

“Dile benden ne dilerse?”

“Ben, elmas kadehle şarap içmek istiyorum. Ben çocukken büyükanнем bana sarayda en güzel gözdelelerin bu elmas kadehle şarap içtiklerini söylemişti.”

Padişah’ın rengi attı. Durakladı.

Kadın yavaş yavaş:

“Sultan’ımın gücü neye yetmez?”

Padişah başını iki yanına salladı. Sanki tepesinden aşağı bir balyoz inmişti. Çünkü biraz önce “Dile benden ne dilerse” diyen

adamı, kadın, dünyada her şeye hükmeden bir insan sanıyordu. Gerçi Osmanlı mülkünün sahibinin yedi cedit zengindi.

Babalarının gümüş üzengili atları vardı. Babalarının malikânesi o kadar genişti, o kadar genişti ki bir ucundan öbür ucuna girdinceye kadar baharlar, yazlar, kışlar geçerdi. Bu geniş, ucu bucağı bulunmayan malikânenin ortasında bir kale vardı. Sultan'ın babası, büyükbabası, büyükbabasının babası, burada birer kartal gibi yaşadılar.

Yedi tepenin eteğine kurulan saray, neler neler görmüştü. Orada altından duvarlar, fildişinden kubbeler vardı. Bu kubbeler elmasların arabalarla taşındığını görmüşlerdi. Denizi altınla dolduramadığı için kederinden ölen sultanların hıçkırıklarını -kurutma kâğıdı mürekkebi nasıl yutar, nasıl içerse öyle- içmişlerdi.

Padişah da öbür padişahlar gibi para ve rakam nedir, bilmezdi.

O yalnız, "İsterim de isterim" derdi. O ne isterse hayır denemezdi.

Âlimler onun sözlerine çabucak Allah'ın kitabından bir kulp bulur takarlardı. "Allah'ın isteği sultanın gönlünde belli oldu" derlerdi. Bunun için sadık kulları dalkılıçlar¹, etrafı soyar, soğana çevirirlerdi.

Padişah gece ister, sabah ister, akşam isterdi. Onlar için yok yoktu.

Fakat dalkılıçlar bir gün geldi ki eli boş olarak memleketlerine döndüler. Bir fakirliktir başladı. Memleketi bir veba gibi saran parasızlık, en fakir insandan Sultan'a kadar derece derece herkesi sardı, Padişah da böyle bir padişahtı. Sizin anlayacağınız, züğürt mü züğürttü.

Züğürtlüğe çare bulmak, baba âdetlerini yerine getirmek için Gülbahar'ın istediği mücevher kadeh, epey zaman önce bir Yahudi'ye satılmıştı.

Onun parasıyla sarayın damları aktarılmış, saraylılara bayramlık yaptırılmış, hizmetçilere bahşişler verilmişti. Padişah'ın sersemliği bundandı. Kendini topladıktan sonra:

1 Osmanlı döneminde savaşlarda en önde çarpışan birlikler için kullanılan bir terim.

“Gülüm” dedi, “dediğin olacak, fakat bugün sen şarabı bül-bülün ağzından iç. Benim dudaklarım elmas kadehten daha kıymetli değil mi?”

Gülbahar cevap vermedi. Kıp kızıl dudaklarını, kara kıvrıcık sakallının köseleşmiş dudaklarına uzattı. Padişah, Gülbahar’a hırs-la dönen gözlerle bakarken birdenbire değişti.

Başını bir duvara çarpmış gibi biraz geri çekildi. Biraz ilerdeki tavanın sıvaları dökülmüştü. Duvarların kerpiç kaburgaları, ona gülümseyen bir iskelet gibi göründü.

Padişah, iskeleti görmemek için başını çevirdi. Hiddetinden: “Gülüm,” dedi “şarap içelim, şarap.”

“İçelim.”

“İçelim.”

“Gülüm, bana ninni söyle...”

Bunu söyleyen, kara sakallı, takkeli, nazarlık takımı başında, mahmur bakışlı padişahı.

Uyandığı zaman, yüzünü yıkamadan, “Bana” dedi, “Sadrazam’ı gönderin, imparatorluğumun önemli işleri var, onları halledeceğim.”

Kızlar ağası, etekleri zil çalarak Sadrazam Paşa’nın yanına geldi:

“Paşa” dedi, “sabahleyin ben size söylememiş miydim, Padişah’a malum olur. Acele sizi istiyor. İmparatorluğun işlerini görüşeceğim, buyurdular.”

Padişah hâlâ derin derin düşünüyordu:

“Nasıl yapsam da şu mücevher kadehi elde etsem?”

Bir an aklına silahşorları geldi.

“Onları dışarıda öteye beriye gönderirsem, elmas kadehi elbette bir yerde bulurlar.”

Fakat gözü, başı ucunda asılı silah armasına ilişince apıştı kaldı. Armadaki piştovlar¹, tabancalar paslı, tüfeklerin namluları çarpık, kılıçlar kırık. Doluya koydu olmadı. Boşa koydu dolmadı. Sadrazam Paşa içeri girdiği zaman Padişah köşesinde bir acayip dua mırıldanıyordu. Ellerini açmıştı:

1 Kısa namlulu, tek atış yapılabilen bir tabanca türü.

“Yarabbi,” diyordu “şu elmas kadehi tez günde buldur. Kurtlara kuşlara adaklar adarım. Köpeklere ekmek doğratırım...”

Padişah’ın gözleri nemli nemliydi. Kara sakalının ucunda iki damla yaş parıldıyordu.

Duasını bitirdikten sonra seslendi:

“Paşa...”

Sadrazam cevap verdi.

“Emredin Sultan’ım...” dedi, iki büklüm oldu.

Sanki bir muşamba fener yavaş yavaş kıvrılıyordu. Paşa saçak öptü. Yerlere kapandı. Sonra ellerini göbeği üstünde kavuşturdu. O kocaman karınlı adam küçüldü, küçüldü. Sadece konuşan bir tesbih böceği hâlini aldı.

Padişah:

“Paşa” dedi, “sana bugün devletimizin büyük bir sırrını veriyorum. Beni iyice dinle, gereğini yap.”

Sadrazam cevap verdi:

“Emredin Padişah’ım.”

“Hani hazinede bir elmas kadeh vardı... Satılmıştı... Onu bulacaksınız! İsteğim budur.”

“Ferman Padişah’ımın.”

Sonra Sadrazam yine arka arka yürüdü. Kapıdan çıktı. Sadrazam söyleyeceğini söyleyemedi.

Kaderde yazılandan fazlası olmuyor, diye kendini teselli etti.

O gün saray hareketlendi. Padişah önemli, gizli emirler vermiş, sarayda ciddi meseleler konuşulmuştu. Herkes fiskosa başladı.

Times muhabiri, Babıali’den şöyle bir haber aldı:

“Bazı diplomatların ‘Hasta Adam’ dedikleri Osmanlı İmparatorluğu, önemli bazı reform hareketlerine kalkışmaktadır. Bugün Sultan, Başvekil’i sarayına davet ederek yapılacak düzenlemeleri incelemiştir. Söylentiye göre donanmanın iyileştirilmesi için de bir İngiliz deniz heyetinin İstanbul’a davet edileceği söyleniyor.”

Debats’nın muhabiri Paris’e şunları yazdı:

“Osmanlı Sultanı bugün sabahtan akşama kadar Sadrazam’la sarayda görüşmüştür. Görüşülen mesele, Rusya’nın saldırı ihtimalidir. Bu konuşmaya çok önem verilmektedir. Osmanlı Devleti’nin

yüklü miktarda top, tüfek, cephane satın almak için Avrupa'ya bir heyet göndermesi, bugünkü toplantıda kararlaştırılmıştır."

Avusturya Elçisi, çifte sakalını karıştırdı. Elçilik başkâtibine:

"Seni göreyim" dedi, "Sultan'la Sadrazam'ın Rumeli'de yapılacak demir yolu hakkında neler konuştuklarını birer birer isterim. İşte sana on iki saat süre..."

Rus Elçiliği, Fenerli beylere haber saldırdı.

Fransız Elçiliği, tomar tomar mektuplar aldı.

İngiliz tercümanı, o gece Reşit Paşa'yı ziyaret etti.

Ertesi sabah erkenden İngiliz Elçisi Lord Stratford, sarayda Sultan'la beraber kahvaltı etti.

Yine o gece saraydan Babıali'ye şu emir yazılarak gönderildi:

"Allah'ın izniyle yaz mevsimi yaklaşmakta olup, sahil yalılarına taşınma zamanı gelmiştir. Bu nedenle, sahil evi sahiplerinden taşınmak isteyenlerin taşınmaları, Padişah Hazretleri tarafından uygun görülerek emir buyrulmuştur."

Padişah büyüklüğünü, kudretini halkına bir kere daha gösterdi. İstanbul sokaklarında iki gün davullar çalındı. Bekçiler, "İsteyenler yalılara çıksınlar" diye gümbür gümbür bağıldılar.

Gülbahar'ın istediğini yapamamasından ve Lord Stratford'un iğneden ipliğe kadar her şeye burnunu sokan bir devlet kaynanası hâlini almasından dolayı asabı bozulan Sultan, sarayının önünden geçen göç eşyalarıyla yüklü tekneleri gördükçe yavaş yavaş avunmaya başladı. Hâlâ hükmü geçiyordu. İstedliğini yaptırabiliyordu.

* * *

Çar Petro, Avrupa'ya iki yüz elli genç göndermişti.

Bu iki yüz elli genç, Avrupa'da ticaret, iktisat coğrafyası, kimya, fizik, hekimlik filan öğreneceklerdi. Petro'nun gönderdiği adamların arasına ihtiyar bir Yahudi de oğlunu katmayı başardı.

Yahudi, oğluna dedi ki:

"Çocuğum, sen ucuz mum yapmayı öğren... Rusya'da Ortodoks kilisesi bulundukça sırtın yere gelmez. Ruslar ekmeksiz kırırlar, susuz yaşarlar, elbise bulamazlarsa bir incir yaprağını edep yerlerine koyarlar, gezerler. Çay içmeden otururlar. Domuz eti

yemeden senelerce günlerini gün ederler. Şaraba dudaklarını asırlarca dokundurmasalar da olur. Fakat Rus, mumsuz, kilisesiz olamaz. Her mahallede on kilise, her kilisede yüz aziz vardır. Nereye adım atsan bir haç, bir şamdan görürsün. Kiliseler durdukça bu şamdanlarda mumlar yanacaktır.”

Yahudi delikanlı, babasının nasihatlerini tuttu, mum ticaretini, mumu ucuz yapmayı öğrendi. Delikanlı, memlekete döndüğü zaman bir mum fabrikası açtı.

Çarlar kiliselerle, kiliseler azizlerle, azizler şamdanlarla, şamdanlar mumlarla yaşarlardı. Onun için Yahudi delikanlısının açtığı mum fabrikası çabucak büyüdü. Şubeler açtı. Küçük mumcuları ortadan kaldırdı. Öyle bir zaman oldu ki Rusya’da tek çar gibi tek mum fabrikası kaldı. Şimdi bu fabrikanın yönetim kurulu salonunda 1852 senesi raporu okunuyordu.

Fabrika müdürü Simonof -fabrikayı kuranın torunu- hesapları verdikten sonra raporda şunları da okudu:

“Görevimiz önemli, çok önemlidir. Yaptığımız iş yalnız bir ticaret meselesi değildir. Tanrı’nın iradesini, Çar’ın ve kilisenin kudretini de temsil ediyoruz. Başarımız, Tanrı’nın iradesini temsil eden Çar’ın başarısıdır.”

Şirketin yönetim kurulu üyesi Papaz Yoref ekledi:

“Kronstadt tezgâhlarında düşmanların bağırını delecek gemiler, güllerle dökülür. Biz de Tanrı’nın takdirini, İsa’nın ruhunu, Meryem’in arzusunu alevler hâlinde ruhlara sokuyoruz. Ancak bir teklifim var. Genel kurula havalesini rica ederim. Teklifim şu: Kiliselerde mumların daha ucuz tedarikidir. Geçenlerde birkaç şehirde dolaştım. Halk adaklarını yerine getiremediklerinden şikâyet etti. Moskova’da misafir kaldığım konakta iki köylü kadının malikâne sahibine yana yakıla şunları anlattılar: ‘Bizi ya başkasına satın ya satın alın. Parasıyla ikişer mum alalım. Adaklarımız yerine gelsin!’ Kadınlara acıdım. Onlara bir sandık mum verdim. O gece bayram edildi. Bütün azizlerin başı ucunda mumlar yandı. Halkımız Tanrı’nın, Çar’ın emrinden dışarı çıkmazlar. Fakat onlara ucuz mum bulsak... Bir köy papazı bana dedi ki: ‘Biz nefes aldıkça istavroz çıkarırız. Fakat bununla şükranımızı sunamayız. Eğer mum bulabilsek her nefes aldıkça bir mum yakmakla